

zich binnen het verbond natuurlijk ook de onvermijdelijke tegenstellingen tussen links en rechts: met betrekking tot de communistische wereld in het algemeen en tot de Sowjet-Unie in het bijzonder; met betrekking tot de gebeurtenissen van 1948 in Praagen veel meer. Het VWO had er sedert het einde van de jaren veertig de bijzondere belangstelling van de BVD aan te danken.

Ook voldeed de verhoopde entente van, ruwweg gezegd, de alpha- en bèta-disciplines toch niet in alle opzichten in weerwil van de beoogde nadruk op de eenheid van wetenschappen. Van de bèta's ging, vonden alpha's, een lichte maar onmiskenbare geringschatting naar de geesteswetenschappen en haar beoefenaren uit en aan zulke vooroordelen diende nu eens een einde te komen; de bèta's beklaagden zich omgekeerd over de verwijten om al het verderfelijke, dat natuurwetenschap en techniek hadden voortgebracht. Desondanks stelde het VWO veel aan de, ook publieke, orde. Niet alleen wapenwedloop, kernbewapening in het bijzonderen internationale controle op atoomonderzoek, maar ook onderwerpen als wereldvoedselvoorziening, ontwikkelingshulp, energie, bevolkingsgroei, industrialisatie en veel meer. Daaraan deden interne antagonismen niet af, noch de kritiek in de pers, waarmee de relaties vaak moeizaam waren.

Was bij dit al de diepste gemeenschappelijke overtuiging binnen het oude verbond geweest, dat wetenschapsmensen het uiteindelijk beter wisten dan politici — dat wetenschap goed was en dat politiek de fouten maakte—de nieuwe generatie, die tegen de jaren zeventig geleidelijk aantrad, beschouwde de politiek juist als de toetssteen par excellence voor de wetenschap. Het moest nu gaan om 'een gelijkwaardige en zelfkritische relatie tussen wetenschapsmensen en politici'. Maar in de jaren tachtig bleek het verbond 'ongewild te hebben bijgedragen aan de toenemende greep van een behoudende overheid op de inhoud en organisatie van het wetenschappelijk onderzoek.... Het wetenschaps- en technologiebeleid is een regulier onderwerp op de politieke agenda geworden', concludeert Molenaar aan het slot van zijn geschiedenis van het verbond van wetenschappelijke onderzoekers.

Zijn studie heeft een buitengewoon goed geschreven, fairen boeiend boek opgeleverd, dat door zijn gevoelig onderwerp alleen al zeker een besprekingsartikel zou hebben verdiend. Een recensie, ook van 1000 woorden, kan daaraan geen recht doen. Wellicht heeft Molenaar het overeenkomstige gevoel gehad, dat hij in goed 300 tekstbladzijden zijn verhaal lang niet kwijt kon. Maar hij benutte de uitweg van een wel zeer omstandig noten- en verantwoordingsapparaat, dat eens te meer getuigt van zijn speurzinnigheid en zijn vaktechnisch vermogen. Zijn boek is daardoor uiterst overzichtelijk en leesbaar gebleven in weerwil van af en toe een zekere overladenheid, die dan wat problemen van bomen-en-bos oproept. Niet zo heel erg: veel erger is, dat het met hedendaagse modieuze plaktechniek uitgegeven boek zó abominabel is gelijmd, dat de intensieve lezer halverwege door de loslatende bladzijden het boek nauwelijks meer ziet.

H. Baudet

J. Dohmen, O. Steens, *De ideale gemeenschap. Civitas academica amstelodamensis tussen 1948 en 1989* (Amsterdam: Vossiuspers AUP, 1995, 264 blz., f32,50, ISBN 90 5629 004 5).

De auteurs van het boek *De ideale gemeenschap* hebben zich ten doel gesteld de geschiedenis van de *Civitas academica amstelodamensis* op papier te zetten. Met dit boek is het doel inderdaad bereikt: vrij gedetailleerd wordt het wel en wee van de civitas beschreven: de stichting, de bloeiperiode en de periode na de invoering van de wet universitaire bestuurshervorming op 1 mei 1971, waarin de rol van de civitas steeds meer werd uitgehouden. De auteurs

hebben zich beperkt tot de geschiedenis van de civitas; zij hebben nauwelijks de situatie in de andere universiteitssteden in ogenschouw genomen.

Het boek heeft veertien kleine hoofdstukken, die worden afgewisseld met tien portretten van personen die in de civitas een belangrijke rol hebben gespeeld. Zo zijn er portretten opgenomen van onder andere G. C. Heringa, de geestelijke vader en oprichter van de civitas, Dea Vollgraff, W. F. Heinemeijeren A. Heertje. Deze portretten ondersteunen het verhaal en verlevendigen het boek met persoonlijke herinneringen.

Het boek bestaat in feite uit twee delen: het eerste deel bespreekt de opkomst en ondergang van de civitas (de hoofdstukken 'Atomisering van de universiteit' tot en met 'Zwanezang van de civitas', 13-148) en het tweede deel heeft als onderwerp de diverse activiteiten van de civitas, zoals de gezondheidszorg, de studenteneettafels, de studentenhuising en de uitgave van *Folia Civitatis* (de hoofdstukken 'Universitaire gezondheidszorg: Studenten vormen een kwetsbare groep' tot en met 'Lichamelijke opvoeding en sport: meedoen is winnen', 155-250).

De ondertoon van het boek is er een van teleurstelling: het uit de middeleeuwen stammende ideaal van de *civitas*, een gemeenschap waarin alle geledingen van de universiteit, senaat, wetenschappelijke staf, studenten en afgestudeerden, vertegenwoordigd zijn, blijkt in deze tijd niet te verwezenlijken. Diverse personen uit de universitaire wereld, met name de genoemde Heringa, hebben tevergeefs getracht het ideaal te realiseren. Het boek geeft geen duidelijk antwoord op de vraag wat die verwezenlijking in de weg heeft gestaan.

Door de tweede wereldoorlog was er met name op de Universiteit van Amsterdam een geest van saamhorigheid ontstaan, een solidariteitsgevoel. Dit gevoel trachtte men vast te houden door het maken van plannen voor de opbouw van een nieuwe universitaire gemeenschap. De eerste aanzet hiertoe was de oprichting op 25 mei 1945 van de 'Algemene studenten vereniging Amsterdam' (ASVA) als koepelorganisatie van de studentenverenigingen, in 1946 gevolgd door de oprichting van de stichting Federatief academisch verbond (FAV), dat de secretariële taken en de verschillende stichtingen voor sociale zorg van de ASVA overnam. In oktober 1948 volgde na veel discussies de oprichting van de stichting Civitas academica amstelodamensis. Ofschoon het ideaal van een hechte universitaire gemeenschap van alle geledingen dus niet werd bereikt, is de oprichting van de civitas zeker niet zinloos geweest. Het belang van de civitas school voornamelijk in de zorg voor de studenten. Deze zorg strekte zich uit over diverse terreinen, zoals de huising, de voeding, de gezondheidszorg, de sport en de arbeidsbemiddeling. De werkzaamheden werden voornamelijk uitgevoerd door commissies, de zogenaamde 'werkmaatschappijen'.

Er vond in de loop der jaren een aantal reorganisaties van de civitas plaats, waarbij de werkzaamheden geleidelijk door de universitaire ambtelijke organisatie werden overgenomen. Twee factoren zijn hierbij van belang geweest. Ten eerste de steeds grotere golven studenten die de universiteiten overspoelden. Door de toenemende massaliteit werden er steeds hogere eisen gesteld aan de organisatorische en bestuurlijke vaardigheden van de commissies, die in feite uit goedwillende amateurs bestonden. Ten tweede de invoering in 1971 van de reeds genoemde wet Veringa, beter bekend onder de naam wet universitaire bestuurshervorming. Door de invoering van deze wet werd de civitas gereduceerd tot een adviesorgaan en werden de bevoegdheden met betrekking tot de studentenvoorzieningen overgedragen aan de universiteitsraad. Toch heeft de civitas na 1971 op diverse terreinen van de studentenvoorzieningen nog een rol kunnen spelen. Tot 1981 bijvoorbeeld bleef zij de uitgever van *Folia Civitatis*. In 1989 staakte de civitas echter met het opheffen van het arbeidsbemiddelingsbureau definitief haar activiteiten. Tot op heden staat de stichting geregistreerd bij de kamer van koophandel.

Het boek, dat is gebaseerd op onder meer bronnen- en literatuuronderzoek, bevat een

notenapparaat, een register, een literatuuropgave en een lijst van bestuurders van de civitas.

Voor het boek zijn onder meer de volgende bronnen gebruikt: de archieven van de civitas, van de academische senaat, van de curatoren van de Universiteit van Amsterdam en van de Algemene studenten vereniging Amsterdam, de jaarboeken van de civitas en ASVA, de persoonlijke collecties van R. H. T. Bleijveld, A. Heertje en S. Piersma en het blad *Folia Civitatis*. Ook de gesprekken met enkele oud-bestuurders van de civitas waren een belangrijke bron van informatie.

Het boek is, ondanks de grote hoeveelheid te verwerken feiten, vlot geschreven en is vooral van belang voor degenen die op enigerlei wijze met de universiteit van Amsterdam verbonden zijn geweest. Met dit boek is er een belangrijke bijdrage geleverd aan de universiteitsgeschiedenis.

Wil Fries

A. G. Verhoef, *Een bevlogen onderneming. Veertig jaar Raptim reisorganisatie 1949-1989* (Dissertatie Nijmegen 1994, Scripta van het Katholiek documentatiecentrum en het Katholiek studiecentrum IV; Nijmegen: KDC/KSC, 1994, 344 blz., ISBN 90 70504 46 4).

Binnen het werkveld van de geschiedenis zijn veel gebieden onontgonnen. Een voorbeeld hiervan is bedrijfsgeschiedenis. Pas de laatste tien jaar begeven historici zich op de paden van dit onderdeel van de economische geschiedenis. Een thema hierbinnen is de geschiedenis van het reisbureau. Het proefschrift van A. G. Verhoef over de katholieke reisorganisatie Raptim vormt een van de eerste grote studies op dit gebied.

De naam Raptim staat voor Romana associatio pro transvehendis itinerantibus missionariis. Het was en is een reisorganisatie die zich vanaf haar oprichting tot op de dag van vandaag ten doel stelt goed en goedkoop vervoer te bieden aan idealistisch ingestelde mensen. Verhoef stelt hierbij dat Raptim letterlijk en figuurlijk een bevlogen onderneming is, die een unieke positie in de reiswereld inneemt.

De schrijver heeft zijn bedrijfshistorische studie theoretisch onderbouwd. Bouwstenen hierbij worden aangeleverd door J. Huizinga, J. F. E. Biasing en H. H. Vleesenbeek. Via Huizinga's omschrijving van geschiedenis, 'Geschiedenis is de geestelijke vorm waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden', komt Verhoef terecht bij Biasing, die voortbouwend op Huizinga's stelling een definitie tracht te geven van bedrijfsgeschiedenis. Voor hem is bedrijfsgeschiedenis de vorm van geschiedschrijving waarbij bedrijven en bedrijfsleven zich rekenschap geven van het voor hen toegankelijk economische verleden. Het is deze definitie die Verhoef tot zijn credo verheft. Van H. H. Vleesenbeek neemt Verhoef de drie onderzoeksvelden bij de beoefening van bedrijfsgeschiedenis over: ten eerste de interne werking van het economisch en organisatorisch systeem, ten tweede de relaties van de onderneming met haar omgeving, voorzover het geen markten betreft, en ten derde de beschrijving en de analyse van en de wijze waarop de ondernemersfunctie in het verleden is uitgeoefend. In deze studie komen deze onderzoeksvelden aan de orde. Verhoef legt de meeste nadruk op het tweede aspect, de relatie van het bedrijf met zijn omgeving. Dit komt, zo stelt de schrijver, omdat in deze studie aan de ondernemersfunctie van Raptim een ideële dimensie kleeft. Dit laatste gegeven zou als leidraad van deze studie kunnen dienen, want spanning tussen commercie en idealisme is eigen aan de geschiedenis van Raptim.

Verhoef vertelt het verhaal van Raptim in chronologische volgorde. Hij behandelt de geschiedenis van deze reisorganisatie van 1949 tot 1989. De veertig jaar die beschreven worden, verdeelt hij in vijf periodes.